

*Пропонуємо вашій увазі коментарі розробників
проекту Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти
у галузі «Мови і літератури»*

РОЗВИТОК МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ ЗАЛЕЖИТЬ ВІД КОЖНОГО З НАС

19 серпня 2010 року на розширеному засіданні колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту була розпочата робота щодо обговорення першого на той момент проекту *Концепції літературної освіти*, яка завершилася затвердженням зазначеного документа і створенням нового – *Концепції мовної освіти*.

Про Концепцію літературної освіти говорили і писали дуже багато. Зауважимо лише, що у Концепції мовної освіти зазначено, що в Україні має функціонувати система неперервної мовної освіти, підкріплена виваженою мовною політикою держави, спрямованою на:

- досконале володіння рідною мовою кожним її носієм;
- обов'язкове оволодіння державною українською мовою всіма громадянами (незалежно від національності, віросповідання, сфери суспільно-виробничої діяльності);
- знання іноземних мов;
- виховання мовної толерантності.

Саме ці два документи насамперед стали основою для створення нової редакції Державного стандарту загальної середньої освіти у галузі «Мови і літератури», який розроблено великою групою провідних науковців і методистів.

Неймовірні темпи розвитку сучасного світу інформаційних технологій на сьогодні впливають не лише на соціально-економічну сферу, а й змінюють таку консервативну щодо багатьох позицій галузь, як освіта. Маємо визнати, що настав час переглянути деякі

наукові положення в контексті сучасних поглядів на місце і роль навчальних предметів гуманітарного циклу в загальній освітній системі.

Проголошена наприкінці серпня минулого року схема створення нових нормативних документів дотримана: підготовка концепцій літературної і мовної освіти – створення нової редакції Державного стандарту – наступним кроком має стати уніфікація навчальних програм з усіх без винятку шкільних предметів.

Відчуваючи таку велику відповідальність перед всіма, кого будуть стосуватися ці зміни, колектив укладачів проекту Державного стандарту в галузі «Мови та літератури» оприлюднює результати своєї багатомісячної роботи для громадського обговорення широким загалом освітян-філологів.

Надсилати коментарі щодо проекту представленого документа і пропозиції для подальшого врахування в роботі можна на електронну адресу: **k_tkachuk@mon.gov.ua**

Якою буде доля наших навчальних предметів, чи стане шкільна мовно-літературна освіта святом розуму, інтелекту, толерантності і виваженості, на сьогодні залежить від кожного з нас.

Катерина ТАРАНІК-ТКАЧУК,
*головний спеціаліст департаменту
загальної середньої та дошкільної
освіти Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України,
кандидат педагогічних наук, доцент*

БОРИМОСЯ ЗА СЛОВО, НАШЕ НАЦІОНАЛЬНЕ НАДБАННЯ

*Інтерв'ю з головою робочої групи з розробки проекту **Ольгою НІКОЛЕНКО**, доктором філологічних наук, професором, заслуженим діячем науки і техніки України, завідувачем кафедри світової літератури Полтавського національного педагогічного університету ім. Володимира Короленка*

– Яке значення має сьогодні створення нової редакції освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту?

– Створення нової редакції Державного стандарту – надзвичайно важливий крок у реформуванні вітчизняної освіти. Від цього кроку залежить те, чи зможуть наші учні увійти в сучасний світ із належним знанням державної та інших мов, необхідних для успішного спілкування і професійної діяльності, для взаєморозуміння і взаємодії між людьми, а також чи повернеться художня література в коло пізнавальних інтересів і нагальних потреб юного покоління. Від цього залежить збереження пріоритетів українського суспільства, культурних цінностей, Слова як нашого національного надбання, яке сприяє духовному розвитку народу в цілому й особистості зокрема, її мислення і творчих здібностей, формуванню якостей громадянина Украї-

ни, котрий усвідомлює себе невід'ємною часткою держави, рідної культури і світової спільноти.

– Як тривала робота над розробкою проекту освітньої галузі? Хто працював над проектом?

– Проект стандарту освітньої галузі «Мови і літератури» створений на підставі «Концепції нової редакції Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти». Підготовка галузевого проекту була ефективною завдяки чіткій організації цієї роботи з боку Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти, Національної академії педагогічних наук, а також об'єднаних зусиль науковців, методистів, учителів і представників фахової преси (в тому числі і вашого видання), які всі разом працювали на поліпшення викладання мови і літератури в загальноосвітніх навчальних закладах.

У проєкті галузі «Мови і літератури» враховано пропозиції лабораторії української мови Інституту педагогіки НАПН України (Н.Б.Голуб, Г.Т.Шелехова, Н.В.Бондаренко та ін.), лабораторії російської мови та мов інших етнічних меншин Інституту педагогіки НАПН України (Л.І.Курач, В.О.Корсаков), лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки НАПН України (Т.О.Яценко, З.О.Шевченко), лабораторії навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України (В.Г.Редько, Н.П.Басай та ін.), Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України (М.Г.Жулинський, М.М.Сулима та ін.), представників вищих навчальних закладів і закладів післядипломної педагогічної освіти (Т.Я.Фролова, М.І.Пентиліук та ін.), провідних спеціалістів Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Н.В.Бєскова, К.В.Таранік-Ткачук, Ж.О.Кошкіна, О.Я.Коваленко) та багатьох інших.

На сторінках фахової преси протягом 2010–2011 років регулярно висвітлювалися засади нових стандартів, обговорювалися основні підходи, змістові лінії, зміст мовного та літературного компонентів. На всеукраїнських нарадах і семінарах методистів і вчителів відбувалися дискусії з приводу нових стандартів, висловлювалися різні думки й пропозиції.

Окрім того, прийняття нової «Концепції літературної освіти» (2011) і розробка проєкту «Концепції мовної освіти», а також полеміка, що розгорнулася довкола цих документів у суспільстві, дали можливість уточнити науково-методичні підходи і вийти на нові обрії мовної й літературної освіти. Робочій групі потрібно було врахувати весь цей великий досвід і узагальнити його. Ми працювали вдень і вночі, на роботі й у відпустці, бо усвідомлювали необхідність вчасної підготовки важливого державного документа. Та й хіба вчителі (а ми теж по духу належимо до когорти вчителів) мають колись відпочинок?

– Чим відрізняється нова редакція галузевого стандарту від попередньої?

– Передусім у центрі уваги – творча особистість учня, яку треба сформувати засобами мови і літератури. Особистісно зорієнтований підхід є одним із ключових для всіх галузей. До того ж ми повинні розуміти, що засобами різних навчальних предметів ми формуємо не абстрактну особистість (навіть творчу й інтелектуально розвинену), а таку, що має усвідомити своє місце і роль в Україні, національну ідентичність, любити свою країну, служити розбудові нашої держави і поважати інші народи, культури, традиції. Формування духовного світу особистості, її гуманістичного світогляду, національної свідомості, моралі, громадянських якостей поставлено на перше місце в пропонованому проєкті галузевого стандарту. Цьому підпорядковані ключові й предметні компетентності, компетенції.

Крім того, в основу проєкту покладено діяльнісний підхід, особливо це стосується мови, де діяльнісна лінія є стратегічною. Але й для літературного компонента є дуже важливою творча читацька діяльність, яка ре-

алізується в усіх наскрізних змістових лініях. Для ефективною читацької діяльності важливо не тільки мати певні знання з літератури (творів, термінів, напрямів, течій, жанрів тощо), навички аналізу й інтерпретації, а й емоційно сприймати, творчо осмислювати літературні твори і явища, розвивати образне мислення, виразно (а ще й красиво!), розлого, образно висловлювати думку, орієнтуватися у світі художньої літератури і культури. Література як вид мистецтва зумовлює літературознавчі й методичні підходи до її викладання. Тому ми не могли обмежитися тільки поняттями «знання», «розуміння», «усвідомлення», «засвоєння», «оволодіння» і т.д. Не все можна раціонально пояснити в літературі, для плідної читацької діяльності потрібні емоції, почуття, співпереживання. Ці якості творчого читача теж потрібно розвивати, тим більше, що сучасний світ стає дедалі раціональнішим, але від сфери людських почуттів і емоцій залежить те, що ми називаємо відчуття повноти буття, духовна реалізація людини і просто щастя. Література в школі повинна дати насолоду не тільки для розуму, а й для душі учня, схвилювати його, розбурхати, сколихнути, спонукати до осмислення сутнісних питань буття та свого існування...

Останнім часом ми забули про те, що зміст літературної освіти полягає не стільки в тому, щоб дати відповідну суму знань (хоча й без цього не можна), скільки навчити учня творчо й емоційно сприймати мистецтво, насолоджуватися ним і під впливом мистецтва розвивати свою внутрішню сферу – почуття, емоції, моральні якості, загальну культуру. Чимало проблем у нашому суспільстві зумовлено тим, що нівелюються такі поняття, як совість, честь, порядність, відповідальність, взаєморозуміння, людські почуття... Ми мусимо говорити про це на уроках літератури, повертати дітей із віртуального світу комп'ютерів до справжніх почуттів, учити вибудовувати стосунки зі світом, людьми, самим собою.

Що стосується літературного компонента, то порівняно з попереднім Державним стандартом, у проєкті збережено (але й значно розширено) літературознавчу і культурологічну змістові лінії, введено також дві нові лінії: ціннісну – для акцентуації гуманістичного потенціалу й естетичної вартості художніх творів, цінностей вітчизняної і світової культури; компаративну – для українознавчого спрямування всіх складників літературної освіти, формування цілісної системи знань і уявлень про літературу, про її взаємозв'язки з іншими видами мистецтва, філософією, міфологією, фольклором.

Компаративна лінія вже давно реалізується в школах учителями. Досвід практиків, публікації вчителів у фаховій пресі, всеукраїнські конкурси «Учитель року», семінари вчителів і методистів підказали розробникам необхідність введення цієї змістової лінії. Прагнемо, щоб, вивчаючи світову літературу, літератури національних меншин, вчителі й учні не забували про здобутки української культури, пріоритети України, багатство української мови, а під час вивчення української літератури – ставили її в контекст світової культури,

увиразнюючи національні особливості, підкреслюючи значення для розвитку світового мистецтва. В епоху глобалізації світу збереження свого (рідного) постає напрочуд гостро. Тому компаративна лінія покликана виявити національну цінність української літератури, літератур національних меншин України, допомогти підростаючому поколінню не втратити національну ідентичність, мову, духовні цінності у такому складному й суперечливому світі. Через взаємозв'язки літератур краще засвоюється своєрідність кожної літератури, специфіка втілення традиційних (вічних) тем, образів, мотивів. А ще важливою для нас, українців, є тема України у світовій літературі й мистецтві. Ми повинні знати, як нас сприймають у світі через мистецтво, і усвідомлювати свою гідність.

У компаративній лінії вперше закладено порівняння оригіналів і україномовних перекладів художніх творів (у курсі світової літератури), знайомство з основними поняттями і принципами художнього перекладу, зі здобутками української перекладацької школи і видатних перекладачів світу.

– А чому замість аксіологічної лінії в літературно-му компоненті з'явилась інша – ціннісна?

– Річ у тім, що аксіологія – це особливий розділ філософії, об'єктом дослідження якого є теорія цінностей у зв'язках із реальністю, із соціальними і культурними чинниками реального світу. Власне, аксіологія як розділ філософського знання виникає тоді, коли поняття «буття» розподіляється на два компоненти: реальність і цінність як можливість практичної реалізації. Основне завдання аксіології – показати можливості практичного розуму в структурі буття. У попередній редакції Державного стандарту було закладено ідею про те, що література безпосередньо впливає на поведінку особистості, на розв'язання її реальних проблем: «зіставляти зображені у творі етичні та психологічні ситуації з власним життєвим досвідом, відповідно корегувати свої життєві орієнтації» (зміст освіти в основній школі); «художні тексти, розмаїття їх жанрово-родової специфіки та морально-етичних проблем дають можливість для психологічного аналізу людських взаємин і вчинків» (зміст освіти в старшій школі). Але ви уявляєте, що буде, коли учень після читання роману «Запах» П.Зюскінда чи роману «Злочин і кара» Ф. Достоєвського відповідно «скорегує свої життєві орієнтації»?..

Вважаю, що у попередній редакції Державного стандарту виявилось хибне уявлення про літературу як «підручник життя». Вплив літератури на особистість не безпосередній, а опосередкований, тому художні твори не мають прагматичного значення як такого. Але література як вид мистецтва формує внутрішній світ людини, систему її духовних цінностей, світоглядних переконань, що допомагає знайти своє місце у світі, вибудувати стосунки з ним, людьми, природою. У зв'язку з цим на уроках літератури потрібно передусім розкрити гуманістичну цінність художньої літератури, вічні поняття добра і зла, закладені в ній, а також виявити її естетичну цінність, бо через мистецтво, як писав І. Франко,

«освітлюються і розум, і душа». Отже, заміна назви «аксіологічної» лінії на «ціннісну» більше відповідає специфіці літератури як мистецтва. Крім того, розробники нової редакції галузевого стандарту хотіли підкреслити цією назвою і важливість прилучення учнів до національних і світових цінностей культури.

– Чи поєднані між собою мовний і літературний компоненти?

– Безперечно, бо об'єктом вивчення мови і літератури є Слово. Учні мають оволодіти засобами мови не тільки в процесі вивчення української мови, мов національних меншин України, іноземних мов, а й у процесі вивчення різних літератур – української, світової, літератур національних меншин. Читання сприяє збагаченню лексики, засвоєнню граматичних і стилістичних норм, розвитку мовного мислення і мовленнєвої культури загалом. Ми знаємо, що наші діти сьогодні погано володіють мовою, часто говорять «суржиком», вживають у мові надто спрощені конструкції. Це зумовлено різними чинниками, в тому числі й зниженням інтересу учнів до читання.

З іншого боку, знання учнями мов впливає на розуміння художньої літератури. Нині більше уваги приділяється вивченню іноземних мов, це дає можливість читати твори зарубіжних письменників в оригіналі, зіставляти їх із художніми перекладами, що сприяє розвитку як читацьких, так і мовних умінь та навичок. Отже, всі складники галузі «Мови і літератури» повинні бути тісно пов'язані між собою.

– Чи не надто ускладненим є літературний компонент стандарту? Чи не будуть знову перевантажені наші учні?

– Я не думаю, що він ускладнений, навпаки – і в «Концепції літературної освіти», і в проекті галузевого стандарту розробники наголошують на відповідності художніх творів для текстуального вивчення віковим особливостям учнів. Кількість творів має бути значно скорочена, але їх слід вивчати цілісно (а не окремі фрагменти), поступово, щоб сформувати емоційне враження в учня, щоб він мав час осмислити твір, сформувану свою думку, отримати задоволення від процесу читання та обговорення твору.

У проекті галузевого стандарту закладено нову структуру літературної освіти: 5–7 класи – формування стійкої мотивації до читання; 8–9 класи – прилучення до системного читання, формування уявлень про розвиток літератури і культури у часі, ключові етапи літературного процесу в контексті культури; 10–11 класи – етап творчо-критичного читання, осмислення вершинних творів історичного, філософського, психологічного, соціального змісту, які мають велике значення для вирішення світоглядних проблем сучасної молоді.

Ми маємо відмовитися в школі від абсолютизації історико-літературного принципу, що перетворило викладання літератури останнім часом на скорочені «вишівські» курси, перевантажені іменами і творами. У загальноосвітніх закладах ми формуємо не філологів,

літературознавців чи мовознавців (це завдання вищої школи), а успішних мовців і творчих читачів. А ще не забуваймо про те, що основне призначення літератури в школі – виховувати особистість засобами мистецтва, формувати її внутрішній світ, мораль, загальну і громадянську культуру. Тому стандарт дає можливість перебудувати навчальні програми так, щоб на першому місці була не кількість творів, а якість вивчення їх, тобто сприйняття, творче читання й осмислення.

– У Росії тепер теж активно обговорюють питання шкільного стандарту. Чим ми відрізняємося в цьому сенсі від найближчих сусідів?

– Я хочу відзначити, що на сьогодні в гуманітарній галузі ми вже значно випередили Росію. Навесні мені довелося офіційно зустрітися з представниками різних відділів Інституту світової літератури РАН (Москва). У Росії прекрасно здійснюється наукова діяльність у різних напрямках. Але російські колеги із захопленням (і навіть заздирістю) сприйняли те, що в нас є державна «Концепція літературної освіти» (хоча й не без помилок, але принципи й структура, закладені в ній, визнані перспективними); що в нас є окремий навчальний предмет «світова література»; що є спеціальність «порівняльне літературознавство» для захисту дисертацій і ми впроваджуємо компаративний принцип у школах; що розробляється й вільно обговорюється «Концепція мовної освіти»; що є розмаїття підручників з мови і літератури, науково-методичних шкіл і підходів. Порівняно з проектом стандартів, який розроблено в Росії, наш галузевий стандарт значно повніший, конкретніший і докладніший, у нас чітко ви-

значені завдання основної і старшої школи (окремо), зміст освіти і державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

– Отже, вже маємо проект галузевого стандарту. А що буде далі, як відбуватиметься процес його затвердження?

– Безумовно, проект має бути широко висвітлений у засобах масової інформації, його повинні уважно прочитати науковці, вчителі, методисти, батьки, представники громадськості. Можна надсилати конкретні письмові зауваження і пропозиції на електронну адресу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. Члени робочої групи їх опрацюють і внесуть до остаточного тексту. Сподіваємося, ми всі разом ще попрацюємо над галузевим стандартом, щоб він справді був зрозумілим і реальним для впровадження в життя. Якщо Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти буде затверджено найближчим часом, це відкриє простір для нових програм і підручників.

– Що Ви побажали б нашим читачам?

– Не треба боятися змін. Життя рухається вперед, і ми мусимо йти в ногу з ним, удосконалюватися самі й удосконалювати вітчизняну освіту. Галузь «Мови і літератури» виконує особливу місію – зберегти Слово, наше національне надбання, яке ми всім миром повинні обстоювати, щоб не втратити себе, своїх національних цінностей і виховати для України нове покоління свідомих громадян. Бажаю всім читачам із гарним настроєм розпочати навчальний рік і досягти нових успіхів на освітній ниві!

ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК СТАНДАРТУ – КОМПАРАТИВНА ЛІНІЯ

Завершено роботу над проектом стандарту для освітньої галузі «Мова і література». Слово «стандарт» має багато значень: зразок, мірило, взірець, шаблон, трафарет. Запропонований проект орієнтує освітян на розуміння найголовніших концептів сучасної мовно-літературної освіти: формування в свідомості учнів стійкого інтересу і внутрішньої потреби до набування знань, розвитку комунікативної активності, що, своєю чергою, допомагає індивідууму інтегруватися в соціокультурне середовище та й взагалі збагачує його культурно-духовну сферу.

Стандарт викладання мови і літератури в школі, пропонуючи головні орієнтири, жодним чином не може позбавити вчителів права на оригінальність, на педагогічну творчість. Проект виноситься на обговорення, отож доречною буде кожна пропозиція від тих, хто щедро ділиться з дітьми своїми знаннями, здобутками на гуманітарній ниві, хто віддає багато зусиль для виховання у молодших поколінь естетичного смаку, хто

допомагає їм у виробленні високих гуманістичних ідеалів, а найголовніше – прищеплює юним громадянам незалежної держави любов до України, до української мови, її історії і культури.

Важливим складником стандарту є компаративна лінія, яка відкриває перед учителями можливість показати всю красу й багатство української мови, її здатність відтворювати здобутки літератур усіх часів і континентів; у межах цієї лінії є добра нагода розповісти про українську перекладацьку школу, основи якої закладалися ще в часи Київської Русі, продовжувалися в добі бароко, творили Україну в найтяжчі часи її бездержавності нарівні з авторами оригінальних поем, драм, повістей і романів.

Микола СУЛИМА,

*член-кореспондент НАН України,
заступник директора з наукової роботи
Інституту літератури
ім. Т.Г.Шевченка НАН України*